

СЕКЦІЯ 2 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 314.7.045:338.242

Борейко В.І.*доктор економічних наук,
проректор з наукової роботи**Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука*

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН

У статті досліджено причини, які визивають міграцію населення, та її вплив на економічний розвиток країн. Обґрунтовано, що міграційні процеси спричиняють збагачення одних та зубожіння інших країн. Запропоновано заходи для усунення першопричин трудової міграції з країн, що розвиваються, що забезпечить їх економічний розвиток, та якими може скористатися Україна.

Ключові слова: міграція, економічний розвиток, зубожіння країн, висококваліфіковані кадри, економічна політика.

Борейко В.И. МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СТРАН

В статье исследованы причины, вызывающие миграцию населения, и ее влияние на экономическое развитие стран. Обосновано, что миграционные процессы вызывают обогащение одних и обнищание других стран. Предложены мероприятия для устранения первопричин трудовой миграции из развивающихся стран, что обеспечит их экономическое развитие, и которыми может воспользоваться Украина.

Ключевые слова: миграция, экономическое развитие, обнищание стран, высококвалифицированные кадры, экономическая политика.

Boreiko V.I. MIGRATION PROCESSES AND THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRIES

In the article reasons, which cause the migration of population and its impact on economic development of the countries are investigated. Proved, that migration causes enrichment of some and the impoverishment of other countries. Measures to eliminate the root causes of migration from developing countries, what will provide their economic development, and, what can use the Ukraine, are proposed.

Keywords: migration, economic development, poverty countries, highly qualified cadres, economic policy.

Постановка проблеми. Сьогодні економіка України переживає дуже складний період: фаза рецесії змінилася стагнацією, яка триває ось уже п'ятий рік. Серед причин такої ситуації, вчені, поряд з низьким технологічним рівнем вітчизняного промислового комплексу, називають відтік кращих інженерних та робітничих кадрів до інших країн. Не в змозі знайти достойно оплачувану роботу в Україні висококваліфіковані спеціалісти, на підготовку яких держава витратила кошти, змушені шукати її в інших країнах.

Проблема міграції, як правило, біднішої частини населення має тривалу історію, що призводило до збагачення одних країн та зубожіння інших. Тому актуальність цієї роботи обумовлена необхідністю дослідження причин, які викликають міграційні процеси, їхнього впливу на розвиток країн та врахування отриманих результатів при реалізації економічної політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Причини, які спричиняють міграцію населення та її вплив на економічний розвиток країн досліджували: Л. Василечко, О. Войтюк, В. Геєць, М. Грушевський, Е. Лібанова, Г. Коростильов, С. Макаруч, В. Медков, І. Нагаєвський, О. Рафальський, А. Рашин, В. Сергійчук, Б. Ураланіс, Д. Шелестов, О. Шокало та ін. В роботах зазначених авторів обґрунтовано, що основною причиною міграції населення є його бідність та відсутність достойно оплачуваних робочих місць на батьківщині. Водночас міграція негативно впливає на економічний розвиток країн, оскільки в першу чергу емігрують висококваліфіковані спеціалісти.

Проте ці висновки не враховані в Україні, що спричинилося до економічних збитків та зумовило необхідність нових досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою роботи визначено дослідження причин, які визивають міграцію населення, та її впливу на економічний розвиток країн.

Відповідно до визначеної мети в статті передбачено вирішити такі завдання:

- дослідити причини міграції населення країн в історичному ракурсі;
- визначити вплив міграційних процесів на збагачення одних та зубожіння інших країн;
- запропонувати заходи для усунення першопричин трудової міграції з країн, що розвиваються, якими може скористатися Україна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для забезпечення стабільного і динамічного розвитку національних економік країнам потрібні високоосвічені та висококваліфіковані кадри, на підготовку яких держави витрачають значні обсяги фінансових ресурсів. Тому відтік в результаті міграційних процесів таких кадрів з країн негативно впливає на їх економічний розвиток. До того ж в цьому випадку кошти, які держави витратили на навчання та підготовку спеціалістів-емігрантів, фактично працюють на економіки інших країн.

Міграційні процеси серед населення в основному пов'язані з бідністю та неможливістю знайти достойно оплачувану роботу в своїй країні. Тому в більшості випадків у результаті міграції відбувається

переміщення бідних верств населення з економічно нерозвинутих країн до країн, де воно може знайти для себе достойно оплачувані робочі місця. Хоча міграція може також відбуватися через політичні переслідування, примусову депортацію та работоргівлю.

Міграція супроводжувала розвиток людського суспільства протягом всієї історії, однак вона значно посилилася після відкриття наприкінці XIII століття (у 1492 році) Христофором Колумбом Америки та на початку XVII століття (в 1606 році) Л. Торресом Австралії. З одного боку, не забезпечені землею та роботою найбідніші верстви населення з провідних на той час країн Європи (Англії, Іспанії, Голландії, Португалії та ін.) ринулися в погоні за щастям до Нового світу, з іншого, ще бідніше населення з відкритих континентів, а також Африки та Азії в примусовому порядку перевозилося кораблями в Європу, а з Африки і Азії як рабів – також в Америку. Завдяки цьому відбувалося подальше збагачення правлячої верхівки європейських країн та розорення європейськими колонізаторами шойно відкритих нових територій.

Саме події 1492 року були початком трансатлантичної навали європейців до обох американських континентів та Океанії. При цьому, якщо на азійському та африканському континенті європейська еміграція до заселених та обжитих земель в попередні століття стримувалася наявною там щільністю населення, то в Америці та Океанії європейці не зустріли значного військового опору і загроз від місцевих жителів. За перші півтора століття освоєння нових земель біля півмільйона іспанців перетнули Атлантику, сімдесят тисяч португальців оселилися у Бразилії. Напередодні американської революції кількість європейських колоністів на американському континенті знаходилася в межах 2-3 млн. осіб. При цьому найбільша кількість мігрантів була з Англії та Ірландії і значно меншою – з Іспанії, Португалії, Голландії та Франції.

На початку XIX століття темпи та масштаби міграції значно зросли. Цьому сприяло налагодження регулярного сполучення між Європою і Америкою, здешевлення квитка за таке переміщення з 40 до 20 доларів, державна підтримка емігрантів, а найголовніше – складна економічна ситуація в Європі. В результаті індустріалізації в європейських країнах утворився великий надлишок робітників і селян, які вимушені були шукати робочі місця за океаном. За різними оцінками вчених, між 1821 та 1915 роками до Америки емігрувало з Європи 44-50 млн. чоловік та близько 2 млн. – з Азії.

Крім того, між 1500 та 1900 роками на американський континент в результаті работоргівлі було вивезено близько 4,3 млн. людей з північного сходу, сходу та центральної Африки, а також Близького Сходу та Аравійського півострова. В цілому ж кількість африканців, перевезених через Атлантику з 1445 по 1870 рр., за оцінками спеціалістів, склала 9-12 млн. людей [1, с. 344-347].

Работоргівля, яка широко використовувалася європейськими країнами у XVI-XIX століттях, сприяла, з одного боку, стрімкому освоєнню територій нових континентів колонізаторами, а з іншого, гальмувала розвиток країн азійського і африканських континентів. Одночасно цим країнам, їх природним ресурсам та населенню наносилися значні економічні, культурні і моральні збитки. При цьому на американських континентах чорношкірі раби білими колоністами нещадно експлуатувалися, а місцеве населення винищувалося.

На Карибах у французьких та британських володіннях на початку XVIII століття було менш ніж

300 тис. рабів, а через 100 років їх тут вже налічувалося майже мільйон. У 1835 р. на Ямайці жило близько 20 тис. білошкірого населення та 300 тис. чорношкірих рабів, співвідношення, типове для європейських колоній на Карибах. У 1860 році 34 відсотки мешканців південних регіонів США були рабами, тобто 3,8 з 11 млн. усього населення.

Після скасування работоргівлі у середині XIX століття, в пошуках нових родючих земель, робочих місць та засобів для проживання, почалася масова міграція азійських робітників. Спостерігалось масове переселення робітників з Індії, Китаю Японії та Яви. Так, за століття між 1834 та 1937 роками Індію покинуло приблизно 30,2 млн. осіб, але 24,1 млн. повернулися назад. Тому остаточна цифра кількості мігрантів становила близько 6 млн. осіб. За оцінками А. Сегала, з 1815 до 1914 року з Китаю виїхало 12 млн. мігрантів. Це було вигідним бізнесом для компаній, які організовували таке переміщення трудових ресурсів та країн, які використовували робочу силу [1, с. 348-349].

Кінець XIX та початок XX століття спричинилися до масового переміщення в інші країни та на інші континенти найбільш бідних верств населення Австро-Угорщини, серед якого були і українці. В ці роки більша частина українців, які проживали в цій імперії знаходилася на межі виживання. Водночас земельних угідь, які б могли прогодувати селян, не вистачало. Тому основною причиною виїзду наших предків з місць свого проживання був пошук нових земель, придатних для сільськогосподарської обробки. Найбільше українців емігрувало до європейських: Франції, Пруссії, Англії, Італії та заокеанських країн: Канади, США, Аргентини, Бразилії, Уругваю, Австралії.

1917-1921 роки характеризуються посиленням еміграції з колишньої Російської імперії, до якої входила і більша частина України. Ці процеси були зумовлені державним Жовтневим переворотом 1917 року в Росії, громадянською війною, голодом та політичними репресіями нової влади. До 1922 року близько 1,1 млн. емігрантів з колишньої Російської імперії, рятуючись від переслідувань радянської влади, виїхали до країн Європи. Найбільше з них осіло у Франції.

Дві світові війни, які відбулися у XX столітті, та пов'язані з ними етнічні конфлікти викликали масове міжрегіональне переміщення людей. Поляки прямували з колишньої Російської та Австрійської Польщі до новоутвореної незалежної Польської держави. Водночас німці рушили із західної Польщі до Веймарської республіки. Перед Першою світовою війною і на початку 1920-х років півмільйона вірмен вдалися до еміграції, тікаючи від турецького переслідування. Крім того, на початку 1920-х років внаслідок греко-турецької війни 1,2 млн. греків втекли з Туреччини до Греції.

Ще більші переміщення людей спричинила Друга світова війна. Під час війни величезні маси людей тікали від наступу німецької армії; мільйони людей німці запроторили до концтаборів, розміщених переважно на території Польщі. Після закінчення війни близько 6 млн. етнічних німців з Польщі переселилися до Німеччини та близько 4 млн. перебралися із радянської зони окупації на Захід. Крім того, понад 2,5 млн. етнічних німців переселилося з Чехословаччини до Австрії та Німеччини. Внаслідок зміщення польських кордонів на захід 3 млн. поляків зі східних земель колишньої Польщі, які увійшли до Радянського Союзу, перемістилися до своєї нової батьківщини [1, с. 352].

Від середини 1960-х років розпочалася еміграція європейців до Північної Америки та Австралії. Трохи згодом до них долучилися переселенці з Латин-

ської Америки та Азії. Сімдесяти та вісімдесяти роки ХХ століття характеризуються початком нелегальної міграції у Західні та Середземноморські країни вихідців з Північної Африки, Центральної та Південно-Східної Азії. Водночас з 1960-х років розпочинається міграція населення із всіх континентів до країн багатих на поклади нафти (Лівії, Кувейту, Саудівської Аравії, Катару, Оману, Бахреїну, Об'єднаних Арабських Еміратів, Ірану та Іраку).

До 1990 років еміграція із східної Європи, країни якої входили до соціалістичного табору, практично не спостерігалася. Однак після відкриття «залізної завіси» вона суттєво прискорилася. У 1990-ті роки понад 2 млн. радянських євреїв емігрували до Ізраїлю.

Найбільша кількість населення покинула в пошуку роботи Україну, як і інші країни Східної Європи, в останнє десятиліття ХХ та перше десятиліття ХХІ століття. В ці роки, практично, як і в стародавні часи, відбувалося переміщення європейських та азіатських народів на Захід – до багатших країн. Але частка трудових емігрантів з України була одною з найбільших. За різними оцінками, за два останні десятиліття в пошуках роботи до інших країн виїхало від 3 до 7 млн. українців. Причина цього явища криється в обвалі протягом 1991-1999 років валового внутрішнього продукту України в 2,5 рази, закриття багатьох колись потужних підприємств і, відповідно, втратою великої кількості робочих місць та зниженням рівня оплати праці.

При цьому країни, які межували з територією Радянського Союзу та Балканами, перетворилися на буферні зони, де міграційні потоки, які виникають на Сході та Півдні, затримуються, маючи на меті прямувати далі на Захід.

Слід зазначити, що сучасна міграція сприяє зростанню кількості населення та пом'якшенню деяких проблем вікового складу жителів у країнах ОЕСР. Імміграція в цілому – найважливіший чинник абсолютного або відносного зростання населення в Австрії, Німеччині, Італії, Люксембурзі, Швеції та Швейцарії. Міграція сприяє зростанню місцевого населення у США, Канаді, Австралії, Греції, Норвегії та Нідерландах.

Однак, сприяючи соціально-економічному розквіту одних країн, міграція завжди призводила до зuboжіння інших. Це пов'язано з тим, що в пошуку кращого місця для проживання та роботи у всі часи вирушала найбільш енергійна, кваліфікована та працьовита частина населення. Аналогічно країни, які приймали іммігрантів, завжди бажали бачити у себе найбільш енергійних, кваліфікованих і трудолюбивих працівників. Причому, якщо протягом багатьох століть такий відбір відбувався природним шляхом, то в останні десятиліття провідні країни світу регулюють якісний рівень іммігрантів за допомогою законів. Перевага надається вченим, інженерам, програмістам, медичним та іншим кваліфікованим працівникам. Для них створюються сприятливі умови для проживання та забезпечується високий рівень заробітної плати, соціального захисту та забезпечення.

Цим же шляхом повинна йти будь-яка країна, яка бажає забезпечити динамічний соціально-економічний розвиток національної економіки. Тобто в основі економічного зростання країни повинна бути високопродуктивна робота працівників всіх категорій, стимульована високим рівнем оплати праці.

Сьогодні багато вчених сходяться на думці, що однією з причин низьких темпів розвитку економіки України в два останні десятиліття є виїзд за кордон, через неадекватну оцінку трудових ресурсів в

нашій країні, найталановитіших вчених та найбільш кваліфікованих працівників, та спричинене цим зменшення реалізованих наукових відкриттів та продуктивності праці.

Так, аналізуючи причини еміграції населення з України, Е. М. Лібанова зазначає: «Незадоволеність населення і невпевненість у майбутньому виявляється у масштабній трудовій еміграції, в якій, за оцінками, беруть участь 2,5-3 млн. осіб...» [2, с. 36]. При цьому науковець відмічає, що якщо більшість економічно розвинутих країн світу в останні десятиліття віддають перевагу дорогій і якісній робочій силі, то в Україні частка витрат на оплату праці і соціальні заходи в операційних витратах з реалізованої продукції в цілому по економіці країни залишається надзвичайно низькою (16-18%) [2, с. 38].

На думку Е. М. Лібанової, необхідність запровадження в Україні моделі економіки з дорогою робочою силою спирається на цілу низку принципів, а саме: дотримання соціальної справедливості (ефективна праця має належно оплачуватися), створення соціальної структури європейського типу (з низьким рівнем бідності та майнового розшарування і з численним середнім класом), побудова повномасштабної системи соціального страхування (яка унеможливить бідність у разі настання страхової події), забезпечення належної мотивації активної поведінки на ринку праці (зокрема, і через набуття високого рівня освіти і кваліфікації, збереження здоров'я, продовження трудової діяльності після досягнення пенсійного віку), протидія масштабній трудовій та стаціонарній еміграції робочої сили [2, с. 40-41].

Проте, погоджуючись з недостатньою оцінкою трудового капіталу в Україні, як і в багатьох інших, недостатньо економічно розвинутих країнах світу, потрібно зазначити, що природа цього явища криється в низькій продуктивності праці і, відповідно, нездатності продукції, виробленої в таких країнах, конкурувати на міжнародних ринках. Так, В. П. Кудряшов відмічає, що важливою проблемою економічного зростання в Україні є намагання забезпечити його за рахунок збільшення державою соціальних виплат населенню і нарощування споживчого попиту громадян. Такий підхід розглядається як важливий фактор прискорення економічного зростання. Проте слід мати на увазі, що його вплив на розвиток економіки є неоднозначним, а перетворення підвищеного споживчого попиту на дійсний фактор економічного зростання можливе лише за умови суттєвого його доповнення іншими важелями державної фінансової політики. Крім того, державну фінансову політику необхідно активізувати в напрямку зміцнення фінансової бази українського бізнесу та впровадження інновацій [3, с. 47].

М. Павлишенко, критично оцінюючи сучасні підходи до визначення вартості окремих робіт в Україні та частку заробітної плати в національному ВВП (якщо у європейських країнах вона становить 60-70% ВВП, то в нас – лише 20-25%), зазначає: «Важко уявити собі, яких збитків зазнала країна від того, що велика кількість висококваліфікованих працівників, у тому числі й з вищою освітою, науковими ступенями, виїхала за кордон...» [4, с. 89-92].

Тому, забезпечуючи зростання вартості робочої сили як передумови уникнення неконтрольованої еміграції та закріплення населення на місцях постійного проживання і стабілізації демографічної ситуації, потрібно пам'ятати, що підвищення частки оплати праці та соціальних видатків в структурі виробленого національного продукту повинно поєднуватися з організацією нових робочих

місць, підвищенням якості освіти та кваліфікації найманих працівників, впровадженням сучасного обладнання, новітніх відкриттів та технологій, підтримкою розвитку науки і винахідництва та організацією виробництва сучасної високотехнологічної продукції.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити висновок, що міграційні процеси та економічний розвиток країн тісно взаємопов'язані між собою. Тому, з врахуванням сьогоднішньої диспропорції у якості життя населення в різних країнах і на різних континентах та спричиненої зростаючою бідністю трудової міграції, економічний розвиток світової спільноти повинен вирішуватися через:

– поступове збільшення оплати праці найманих працівників у країнах «третього світу» до того рівня, якого досягли промислово розвинуті країни Західної Європи та Північної Америки;

– надання економічно розвинутими країнами світу фінансової допомоги «бідним» країнам, які не мають багатих запасів природних ресурсів, знаходяться в зоні ризикованого землеробства, посушливого клімату та які постраждали від природних і техногенних катастроф;

– покращення умов життя, соціального захисту і медичного обслуговування населення в країнах, що

розвиваються, підвищення рівня освіти в «бідних» країнах та надання можливості талановитій молоді з цих країн отримувати вищу освіту в кращих вузах світу.

Дотримання цих принципів дасть змогу наблизити рівень життя населення в країнах «третього світу» та країнах, що розвиваються, до стандартів життя, досягнутих в промислово розвинутих країнах світу, що усуне першопричину трудової міграції та забезпечить економічний розвиток світової спільноти.

Подальші розвідки з цього питання слід спрямувати на розроблення законодавчої бази та механізмів з метою створення сприятливих умов для повернення українських емігрантів з інших країн на Батьківщину.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гелд Д. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура / Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдлатт, Дж. Ператон. Пер. з англ. Передне слово Ю. Павленка. – К. : Фенікс, 2003. – 584 с.
2. Лібанова Е. М. Трансформація державної соціальної політики в контексті забезпечення конкурентоспроможності української економіки / Е. М. Лібанова // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 34-41.
3. Кудряшов В. П. Державна підтримка економічного зростання в Україні / В. П. Кудряшов // Фінанси України. – 2008. – № 9. – С. 42-53.
4. Павлишенко М. Еквівалентний обмін – основа ринкової економіки / М. Павлишенко // Економіка України. – 2007. – № 10. – С. 83-93.

УДК 519.8

Горбачук В.М.

*кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник
Інституту кібернетики імені В.М. Глушкова
Національної академії наук України*

АЛЬЯНСИ ЧИСТОГО І СПІЛЬНОГО ГРОМАДСЬКОГО ПРОДУКТУ

Транснаціональні екстерналії включають дію в одній країні, що створює вигравш або втрату в іншій країні без будь-якої ринкової компенсації. Оборонна діяльність генерує багато випусків різних продуктів. Модель спільного продукту альянсів розширює модель чистого громадського продукту.

Ключові слова: альянс, громадський продукт, розподіл, тягар, безбилетник.

Горбачук В.М. АЛЬЯНСЫ ЧИСТОГО И СОВМЕСТНОГО ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОДУКТА

Транснациональные экстерналии включают действие в одной стране, создающее выигрыш или убыток в другой стране без какой-либо рыночной компенсации. Оборонная деятельность генерирует много выпусков разных продуктов. Модель совместного продукта альянсов расширяет модель чистого общественного продукта.

Ключевые слова: альянс, общественный продукт, распределение, бремя, безбилетник.

Gorbachuk V.M. ALLIANCES OF PURE AND JOINT PUBLIC PRODUCT

The transnational externalities involve an action in one country creating benefits or losses in another country without any market compensation. Defense activity generates multiple outputs of various products. The joint product model of alliances has extended the model of pure public product.

Keywords: alliance, public product, distribution, burden, free-rider.

Постановка проблеми полягає в успішній інтеграції України до авторитетних і визнаних міжнародних організацій, до світових ринків [1-7; 23].

Дослідження і публікації [10-12; 63; 68] були присвячені аналізу прийняття в НАТО (North Atlantic Treaty Organization, NATO) у березні 1999 р. трьох нових членів – Польщі, Угорщини, Чехії. Хоча НАТО приймала в члени і в минулому, це було її найбільшим розширенням, приуроченим до свого піввікового ювілею, з наслідками для поділу оборонного тягара, ефективності розміщення ресурсів,

планування і стійкості альянсу. Ще більшим розширенням НАТО було приєднання у 2004 р. до неї Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Румунії, Словаччини, Словенії. У 2009 р. членами НАТО стали Албанія і Хорватія. Розуміння наслідків розширення НАТО може допомогти планувати розширення Європейського Союзу (ЄС) [6], Світової організації торгівлі (СОТ) та інших міжнародних організацій [8; 9]. Станом на червень 2014 р. НАТО включала 28 держав, зокрема всіх членів колишнього Варшавського договору (Албанію, Болгарію, Польщу, Румунію, Словач-